

הרב שלמה לוי

"הרגשה" בזמן הזה

ראשי פרקים:

פתיחה

- א. מקור הדין שראיה ללא הרגשה אינה מטמאת מדאורייתא
- ב. העדר הרגשה בימינו
- ג. התייחסות ראשונה באחרונים לתופעה זו
- ד. דעה א: נשים מרגישות גם בימינו
- ה. דעה ב: בימינו קיימת הרגשה, אך אין מודעות לה
- ו. דעה ג: המציאות השתנתה, בימינו הנשים אינן מרגישות
- ז. סיכום והשלכות הלכתיות

פתיחה

דין הרגשה הוא יסודי מאד בהלכות נידה ובעל השלכות רבות ביותר. העדר הרגשה מהווה סיבה להקל במקרים מסויימים, כגון כתם פחות מגריס, כתם על בגד צבעוני או על דבר שאמ"ט ומקרים נוספים. ברור לכו"ע שאם הרגישה ומצאה כתם על צבעוני או פחות מגריס טמאה מדאורייתא, וכדברי הגמ' נדה, נוז, כ, שאם הרגישה ודאי מביאה קורבן. גם בכתם רגיל הכלול בגזרת כתמים, אם לא היתה הרגשה היא טמאה מדרכנן. ברם כידוע רוב הנשים בימינו טוענות שאינן מרגישות את ה"הרגשה" כפי שהוגדרה בפוסקים, ולדבריהם חל כנראה שינוי מציאותי בענין זה. מטרת הדברים דלהלן לבדוק האם אכן השתנו הדברים ואם כן מה ההשלכות ההלכתיות של המצב החדש. בפתח דברינו נביא בקצרה את המקורות לדין הרגשה.

א. מקור הדין שראיה ללא הרגשה אינה מטמאת מדאורייתא

שני מקורות לדין זה:

א. המשנה במסכת נידה נח, ב, "מעשה באשה אחת שבאת לפני ר"ע אמרה לו: ראיתי כתם, אמר לה: שמא מכה היתה ביך? אמרה לו: הן, וחיתה. אמר לה: שמא יכולה להגלע ולהוציא דם? אמרה לו: הן. וטהרה רבי עקיבא. ראה תלמידיו מסתכלין זה בזה, אמר להם: מה הדבר קשה בעיניכם? שלא אמרו חכמים הדבר להחמיר – אלא להקל שנאמר (ויקרא ט"ו) ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זובה בבשרה, דם ולא כתם". נמצאנו למדים מהמשנה שהכתם אינו טמא מדאורייתא, ולכן ניתן להקל לגביו אפילו כאשר האפשרות שהדם ממקור אחר היא אפשרות רחוקה.

ב. הגמ' שם בדף נז, ב, "אמר שמואל: בדקה קרקע עולם וישבה עליה ומצאה דם עליה – טהורה, שנאמר (ויקרא טו), בבשרה – עד שתרגיש בבשרה. האי בבשרה – מיבעי ליה שמטמאה בפנים כבחוזן! א"כ לימא קרא בבשר, מאי בבשרה – שמע מינה עד שתרגיש בבשרה. ואכתי מיבעי ליה: בבשרה – ולא בשפיר, ולא בחתיכה! תרתי שמע מינה".

כלומר היא בדקה את הקרקע לפני שישבה עליה ולאחר מכן מצאה עליה דם, לכאורה ברור שהדם הזה בא ממנה, אעפ"כ סובר שמואל שטהורה מכיון שלא הרגישה. הגמ' אומרת בהמשך ששמואל מודה שראיה ללא הרגשה אומנם מטמאת מדרבנן, אולם כאשר זה נמצא על הקרקע שאינה מקבלת טומאה, אפ' מדרבנן לא נאסרה.

שמואל ור"ע לומדים ממילים שונות באותו הפסוק שיש להקל בכתמים, ר"ע לומד – דם ולא כתם – ואילו שמואל לומד בבשרה – עד שתרגיש בבשרה.

הסדרי טהרה סובר שלפי רש"י וכמה ראשונים עיקר דין הרגשה הוא הצורך בודאות לגבי מקור הדם, גם שמואל וגם ר"ע אינם דורשים הרגשה כתנאי לטומאה, ההרגשה היא רק אמצעי כדי לברר שהדם בא מהמקור. כדברי הסד"ט מפורש בתוס' רי"ד במסכת נידה ובמהר"ח או"ז ס' קיב ועוד. רוב האחרונים חלקו על הסד"ט ופסקו שהרגשה אינה רק אמצעי לבירור מקור הדם אלא דין העומד בפני עצמו, ללא הרגשה גם דם שבודאי יצא מהמקור אינו מטמא מדאורייתא.

יש שהבינו שר"ע ושמואל דיברו על אותו דין של הרגשה ורק המקורות שונים, ויש שהבינו שיש כאן שני דינים. ר"ע מחדש שמדאורייתא נידה טמאה רק כאשר אנו יודעים בודאות שמקור הדם ברחם האישה. אע"פ שבדרך כלל אנו סוברים שספק דאורייתא לחומרא לגבי ספק במקור הדם יש להקל מדאורייתא ויש על כך לימוד מיוחד.

שמואל חידש דין אחר, והוא שכדי להיטמא מדאורייתא צריך הרגשה. אפ' אם הדם ודאי מגופה אם לא הרגישה אינה טמאה מדאורייתא. הקשר בין הדינים הוא שבדרך כלל התנאי של ר"ע, ודאות של הראיה מתמלא על ידי התנאי של שמואל, על ידי ההרגשה, אם הרגישה אנו יודעים בודאות שהדם מהמקור. לפי זה ר"ע ושמואל משתמשים בהרגשה כאופן קצת שונה א"כ מסקנת שניהם בדרך כלל שוה, כדי להיטמא מדאורייתא צריך הרגשה. יתכן גם שאין כאן מחלוקת אלא שניהם מסכימים לשני הדינים. {ע' דיון בנושא זה בפתיחה של הפרדס רימונים}.

ב. העדר הרגשה בימינו

ההנחה הפשוטה של הגמ' והראשונים בכל סוגית כתמים היא, שבדרך כלל נשים מרגישות, וכדברי הרמב"ם פרק ט' הל' א' "שחזקת הדם שבא בהרגשה" ראייה ללא הרגשה היא דבר חריג ופעמים רבות העדר הרגשה יכול להוכיח שהכתם אינו מהמקור אלא מעלמא, וכל זה כדברי הב"י ס' קצ' עמו' סו' ד"ה ומ"מ, לגבי תלית כתם הנמצא בעד "וכיון שלא הרגישה רגלים לדבר שלא בא מגופה ולפיכך תולים במה שאפשר לתלות" ואכמ"ל.

דא עקא שרוב הנשים בימינו אומרות שאינן מרגישות בשעת ראייה אפי' בשעת וסתן, וכ"ש שלא בשעת וסתן. בדיון להלן ננסה לבדוק האם וכיצד משפיעה עובדה זו על הלכות כתמים.

כפי שנראה להלן, אם נניח שנשים אינן מרגישות, ניתן להתייחס לכך בשתי אפשרויות. ניתן לומר שבכל זאת מרגישות אלא שאינן מודעות לכך, וניתן גם לומר שהשתנו הטבעים ואין כאן הרגשה.

אם אומרים שהם מרגישות ואינן מודעות לכך, לכאורה צריך תמיד לחשוש שמא הרגישה ולאן אדעתא, וא"כ כל כתם הוא לכאורה ספק איסור כרת ובודאי יש להחמיר בכל כתם. לעומת זאת אם נאמר שבאמת אינן מרגישות היה מקום לומר שא"כ לעולם אינה טמאה מדאורייתא {והיה כזה לימוד זכות על נשים שלצערינו כלל לא הולכות למקוה} אולם כפי שנראה להלן ניתן גם לומר שאם אין דרך ראייה בהרגשה, דין הרגשה מאבד את משמעותו וטמאות דאורייתא גם ללא הרגשה והדברים יובהרו בע"ה להלן. כמו כן נראה להלן שהעובדה שאינם מרגישות משפיעה על הגדרת הרגשה.

מטרת הדברים במסגרת זו, אינה להורות הלכה בענין סבוך זה, אלא לנסות לרכז את הדברים העיקריים שנאמרו בנושא.

ג. התייחסות ראשונה באחרונים לתופעה זו

נדמה ששאלה זו עלתה לראשונה באחרונים בדברי השב יעקב בחיו"ד סי' ל"ט המביא את המהרשש"ך משאטין וז"ל "ובאמת גם אני את פי נשים שאננות שאלתי אחר עיקרן דברים הללו והשיבו, נשים נשים יש וטבעיות טבעיות יש לא ראי זו כזו, יש שמרגישין הרגשה גדולה כאלו נופלת דבר מפי מקורה בפתיחת פי מקורה ויש שאינן מרגישות כ"א את זאת שזב מהם דבר לח, וגם לא כל עתות שוות בהן לפעמים ע"י הרגשה זו ולפעמים בהרגשה גדולה מזאת כנ"ל, ובכן אם הדבר כן וודאי אם רואות ע"י הרגשה קטנה הזאת הרגשה מקרי והוא דאורייתא". עכ"ל.

המהרשש"ך עסק בהגדרת הרגשה, ההנחה שלו היתה שנשים בדרך כלל מרגישות ולכן בכואו להגדיר את ההרגשה לא הסתמך רק על ההגדרות שבספרים אלא שאל את הנשים מה מרגישות. לאור תשובת הנשים הבין שלא ניתן להגדיר את ההרגשה באופן מסויים מכיון שאז יהיו הרבה נשים שאינן מרגישות, ולכן מסקנתו שגם הרגשה קלה נחשבת להרגשה. בלי להזכיר שאלת-נשים זאת ע"י המהרשש"ך בא השב יעקב בתשובה אחרת שם בסי מ' וכותב וז"ל "קשה עלי להבין אותו הרגשה שנוכר בש"ס ופוסקים שהרגישה שנפתח מקורה ושאלתי להנשים ואין פותר לי רק שמרגישין שזב מהם דבר לח" עכ"ל,

גם השב יעקב מתחשב בתשובת הנשים, בשונה מהנשים בתשובה הקודמת, הנשים כאן טענו שאינן מרגישות שום הרגשה זולתי זיבת דבר לח ולכן הוא מסיק שזו נחשבת הרגשה, לאחר מכן מקשה על כך, ולכן מסקנתו שזו ספק הרגשה וכשיש ספק נוסף אפשר להקל בזיבת דבר לח.

מדברי שניהם למדנו, שהניחו שלא יתכן שהנשים אינם מרגישות את אותה ההרגשה שעליה דברו חכמים ולכן ההרגשות המצויות הן הנדרשות מבחינה הלכתית.

אחר השב יעקב מצאנו את התפארת צבי בס' קצ אות יד אומר דברים מפורשים וז"ל: "וכן שמעתי מנשים צדקניות דרוב נשים ורובא דרובא לא הרגישה ביצא דם מן המקור, וא"כ לשמואל ולפוסקים אחריו דאינה טמאה מן התורה עד שתרגיש ביטל ח"ו אצל כמה נשים נידה דאורייתא". התפארת צבי שולל לחלוטין את האפשרות שלעולם לא תהיה טמאה מדאורייתא וע"כ מסקנתו שם כדברי הסד"ט שהובאו לעיל, שטמאה מדאורייתא גם ללא הרגשה, ההרגשה ששמואל דיבר עליה נדרשת רק כדי שנדע בודאות שהדם מן המקור. כאמור רוב הפוסקים לא קיבלו את דברי הסד"ט וממילא גם לא את דברי התפארת צבי, וא"כ טענתו זקוקה לתשובה אחרת.

כיצד אנו מתמודדים עם העובדה שנשים טוענות שאינן מרגישות. לכאורה מצאנו באחרוני זמנינו שלוש שיטות עיקריות.

ד. דעה א: נשים מרגישות גם בימינו

אחרונים רבים סוברים ששום דבר לא השתנה, והנשים באמת מרגישות, האומרות שאינן מרגישות טועות. הטעות נגרמת בגלל שאינן יודעות את הגדרת הרגשה. להלן נביא חלק מהאחרונים ההולכים בכיוון זה. חלק מהם גם הרחיבו את הגדרת הרגשה כדי לבסס את המסקנה שגם בימינו נשים מרגישות.

ערוך השולחן תקיף מאד בדעה זו ואלו דבריו בס' קפ"ג אות ס' "והבל יפצה פי נשים אלה ולא ידעי מאי קאמרי, ורבותינו נאמנים עלינו יותר מהן וגם אינן משקרות בדבריהן אלא שאינן מבינות..." בהמשך הוא מפרט יותר את סוגי ההרגשה. כידוע הפת"ש בס' קפ"ג מדבר על שלוש הרגשות המובאות בפוסקים, פתיחת המקור, זעזוע הגוף, וזיבת דבר לח. לגבי ההרגשה השלישית נחלקו הנוב"י בס' נה הסובר שזו אכן הרגשה, והחת"ס הסובר שאין זו הרגשה. ערוך השולחן מתבסס בעיקר על הרגשת פתיחת פי המקור, כדי להסביר את דבריו שנשים אכן מרגישות. הוא משווה זאת להטלת מי רגלים, לדבריו ההרגשה היא אותה הרגשה שכל אדם מרגיש בתחילת השיחרור של המ"ר וזו היא הרגשת פתיחת המקור. {השוואה זו לכאורה קצת תמוהה מכיון שהטלת מ"ר היא פעולה רצונית ואכן לצורך הוצאת המ"ר ישנה סוג פעולה שהוא כעין פתיחה, לעומת זאת בנידה יציאת הדם אינה פעולה רצונית ואין שם פתיחה, פתח הרחם באופן קבוע אינו סתום ולכן ברגע שיש ברחם טיפת דם היא יוצאת. וצ"ע }

גם המהר"ם שיק בס' קפ"ד הולך בכיון זה שנשים באמת מרגישות, ולצורך זה הוא מרחיב את הגדרת הרגשה גם לוסתות הגוף, זאת בשונה מערוך השולחן שסבר שמרגישות פתיחת פי המקור והרגשת וסת הגוף אינה הרגשה. וז"ל המהר"ם שיק "ובזה מבואר שאין עדות הנשים שמעידים שהרבה אינן מרגישין פתיחת פי המקור הכחשה לדברי הרמב"ם רפ"ט מהל' איסורי ביאה, שכן דחזקת דם שבא בהרגשה, דנהי דפתיחת פי המקור הרבה אין מרגישין אבל שאר מקרים מרגישין כמו שאמרו חכז"ל אין אישה רואה דם אא"כ ראשה ואיכריה כבדים עליה והיינו הרגשה"

הציץ אליעזר בחלק ו' ס' כא הולך בעקבותם ומסביר שגם בימינו מרגישות. לצורך זה גם הוא מגדיר את הרגשות וסת הגוף כהרגשה דאורייתא וז"ל: "הרמב"ם בפ"ח מאיסו"ב ה"ב פוסק דהרגשת דם וסת הוא שתרגיש בעצמה מפהקת ומתעטשת וחוששת פי כריסה ושיפולי מעיה ויסתמר שערת בשרה או ייחם בשרה וכיוצא במאורעות אלו". וכן פוסק בפ"ג מה' מטמאי משכב ומושב ה"ו, ומוסיף עלה: "או ראשה כבד עליה או אכריה כבדין וכיוצא באלו". וכוונת הרמב"ם מבורר בזה דהיינו דבהרגשת דם וסת זה טמאה היא מהתורה. והרי ברור דעכ"פ אחת מכל ההרגשות האלה ישנן גם לנשי דידן לפני או עם קבלת וסתן. ועיין בפרדס רימונים בפתחי גדה ד' כ"ד דעפ"י הרמב"ם הנ"ל קובע נמי ההרגשות הנ"ל כהרגשה, שטומאתה לפי"ז מהתורה, ובד' ל"ג ע"ב שם מסכם וכותב דעיקר ההרגשה הרי מבואר ברמב"ם בפ"ה וברפ"ח דדרך כל הנשים שיש להם וסתות שמרגשת בגופה בעת וסתה מיחושים כמו מפהקת מעטשת חוששת בפי כרסה וכן הוא באמת בזה"ז, וזהו ההרגשה האמורה בתורה לדעת הר"מ, וכמ"ש ה"ה שם לדעתו וכו', ובע"כ

צ"ל דכל הני שמעינן לה מקרא דבבשרה וכו'. ומעתה לפי"ז י"ל דהשתא בזה"ז שאין הנשים בקיאות בפתיחת המקור וכמ"ש בתשובת ש"י בשם מהרשש"ך, הרי ראתה כדרך ראייתה תמיד וטמאה מהתורה עיי"ש. הרי שפתי חכם בעל פרדס רמונים ברור מללו דלפי הרמב"ם הנ"ל זהו ההרגשה האמורה בתורה (וזה באמת מפורש ברמב"ם בעצמו) והרגשה זאת ישנה באמת גם בזה"ז בכל הנשים ושלכן אף לפי המובא בתשורת שי דהשתא בזה"ז אין הנשים בקיאות בפתיחת המקור בכל זאת טמאות הן מהתורה עם קבלת וסתן מכיון שרואות נמי בזה"ז כדרך ראיית הנשים באחת מההרגשות המפורטות ברמב"ם והדומה להן כל אחת בצורת תופעה שונה, ואשר הצד השווה שבהן שמרגישות הרגשה של וכיוצא במאורעות אלו (כלשונו של הרמב"ם) לפני או עם קבלת הוסת אשר טומאתה לפי"ז מהתורה".

ביביע אומר ח"ה ס' ט"ו הביא את דברי ערוך השולחן הנ"ל ומשמע שכללית מסכים איתם אם כי אינו דן שם בזה.

האגרות משה בח"ד ס' יז אות יב הולך כללית באותו הכיון וז"ל: "נשים שאין להן שום הרגשה ביציאת הדמים הוא דבר שלא מצוי כלל, וגם שאינן מבינות (שהזכיר ערוך השולחן בסימן קפ"ג סעיף ס"א) הוא אינו מצוי כלל, דהרי חזינן דיודעות בדיוק מתי נעשו נדות וכן יודעות כשסותרות ספירתן. והאין יודעות הוא רק מה הן מרגישות, אם פתיחת פי המקור או פתיחת הפרוזדור. וגם הרבה נשים מרגישות כחולות מזה, כדאיתא בכתובות דף ס"ג ע"ב בתוד"ה אלא. ואולי אף מיעוט ליכא שאין מרגישות כלל ואין יודעות שנעשו נדות, שלכן מקילין בכתמים שממש לא הרגישו כלום. ועיין שם בעה"ש אחר זה בסעיף ס"ב שביאר דבריו, דסתם נשים שהן בריאות מרגישות שנפתח פי המקור להוציא הדם, אבל יש שהן מרגישות רק בשעת הפתיחה ממש והפתיחה קלה אצלן, ויש שקשה אצלן הפתיחה – היינו שלא נפתח תיכף, שלכן אלו שנפתח אצלן תיכף אומרות שאין מרגישות בהפתיחה – אבל ודאי הרגישו, דהוא תיכף בהתחלת זיכת הדם, עיי"ש והוא נכון". האג"מ כאן מדבר על כמה סוגי הרגשות. גם פתיחת המקור וגם שמרגישות חולות, וזה כנראה רומז לוסת הגוף.

המהר"ם שיק, הציץ אליעזר והאג"מ חזקו טענתם שנשים מרגישות גם בזה"ז, בכך שלדעתם גם הרגשת וסת הגוף המצויה בזה"ז נחשבת הרגשה. כעין זה ניתן לחזק שיטה זאת כפי שראינו בשב יעקב הנ"ל אם נאמץ את דברי הנוב"י ס' נה' הסובר שהרגשת זיכת דבר לח ג"כ נחשבת להרגשה, אומנם כידוע החת"ם סופר חלק על הנודע ביהודה בזה ורבים הלכו לשיטתו. אולם רבים גם הסוברים שיש לחשוש למעשה לדברי הנוב"י.

בספר בדי השולחן ס' קפ"ג אות ה כותב "ומ"מ נראה דנקטינן להחמיר בכל שלושת האופנים דיש בהם דין הרגשה ואשה טמאה מן התורה על ידן". { שלושת האופנים כולל זיבת דבר לח }.

בספר שבט הלוי בס' קצ מקל בזיבת דבר לח לענין הרגישה ולא ראתה. אולם במקרה שהרגישה וראתה כותב "למעשה אם ראתה בודאי מגופה יש להחמיר כדאורייתא גם בהרגשה זיבת דבר לח".

גם האג"מ חושש לזיבת דבר לח ואלו דבריו בח"ד ס' יז: במחלוקת החו"ד (סימן ק"צ ס"ק א') עם הנו"ב (מהדו"ק יו"ד סימן נ"ה ד"ה ומעתה נוכל לומר) בהרגישה שיצא מגופה אבל לא הרגישה שזב מהמקור אלא מהפרוזדור, דהחו"ד סובר דאינה הרגשה, וכתב דהוא דלא כדמשמע מהנו"ב, עיי"ש. הנה לא ידוע לנשי שלנו אם הרגשתה כשזב הדם מגופה אם הוא רק מפרוזדור או מן המקור, וכ"ש שאין יודעות בהרגשתן אם מהמקור או מן העליה. ועיין במ"מ פ"ה אי"ב ה"ה בסופו, שכתב בשם הרמב"ן שבזה"ז אין בקיאות בדבר, שלכן כל דם שתרגיש האשה ביציאתן טמאה (במ"מ איתא בשם הרמב"ן, בזמן הזה שאין בקיאות בדבר כל שהאשה מוצאה דם בעד שלה טמאה, וכן הוא בהלכות נדה לרמב"ן פרק ג, אבל הן הן הדברים, שאין נפ"מ בידיעת האשה ובהרגשתה מהיכן בא הדם) כיוון שהרגשת זיבת דבר לח נחשבה הרגשה, ואין לזה דין כתם אלא דין ראייה שהוא אף במשהו, הוא לדינא בכל הרגשה בשעת יציאה מהגוף. ואף שהחו"ד והנו"ב דנו בזה אנן גריעי טובא מינייהו. דברי האג"מ לגבי זיבת דבר לח מתזקים א"כ את דבריו שגם בימינו נשים מרגישות.

המשותף לכל התשובות דלעיל ושכמותם היא ההנחה שגם בזה"ז נשים מרגישות. אם אישה אומרת שאינה מרגשת, לכאורה צריך לחקור היטב את האישה וללמדה מהי הרגשה, ובדרך כלל היא תסכים שלפעמים מרגשת. מאחר שכך כאשר אינה מרגשת כלל הרי אינה טמאה מדאורייתא.

אין בדבריהם התיחסות לאישה שאעפ"כ אומרת שלעולם אינה מרגשת אפ' בעת וסתה, יתכן שיסברו שאישה כזו אינה טמאה כלל מדאורייתא { אפשרות שהתפארת צבי שלל לעיל } ויתכן גם אחרת כפי שיבואר להלן.

ה. דעה ב: בימינו קיימת הרגשה, אך אין מודעות לה

התשורת ש"י כותב בס' תנ"ו "וכבר הוגד לי מפי זקינות שעכשיו אין מרגישות פתיחת פי המקור כלל וכ"כ בשב יעקב ס"מ דשאל לנשים אם מרגישין פתיחת המקור ואין פותר רק שמרגשין שזב מהן דבר לח ונ"ל משום דנחלשו החושים והדעת. וכ"ש עכשיו".

החידוש בדבריו לעומת השיטה הקודמת בכך שהוא תולה זאת בתולשת החושים והדעת, דהיינו הן באמת מרגישות אולם אינן מודעות לכך.

בכיון זה וביתר פירוט כותב בספר קנה בושם {לגר"מ בראנדסופר} על השו"ע בס' קצ בירורי שיטות ס"ב וז"ל: "דהא מה שאין מרגישות אין זה משום שאינה ראייה גמורה שהרי כן הוא סדר כל הראיות, וכי לעולם לא תראה ראייה דאורייתא אלא מה שאינן מרגישות הוא מחמת חולשה שלהן {בעצבי ההרגש} לכן אינן מרגישות ואין זה מגרע עצם ענין הראייה {וכעין שוטה אינו מרגיש כלומר אינו מבחין ולא שם ליבו שאין זה גריעותא בעצם הדבר הנעשה אצלו אשר נרגש אצל כריא}."

לפי תפיסה זו לכאורה אין אפשרות להסתמך על חוסר הרגשה מכיון שתמיד צריך לחשוש שאכן הרגישה אלא שמחולשת החושים אינה יודעת זאת. לפי ההשואה של הקנה בושם, כמו שלגבי שוטה צריך תמיד להסתפק שמא הרגישה, כך בכל אישה שאין לה הרגשות, ואכן בתשורת ש"י משמע שזו סיבה להחמיר. התשובה שם עוסקת באישה שיש לה הרגשות והשאלה היא האם חייבת תמיד לבדוק או שיכולה להסתמך על חזקה. במהלך דבריו רוצה להסתמך על כך שאין הרגשתה הרגשה מדאורייתא לפי ההגדרות ולכן יש להקל, אולם בסיום דבריו כאשר מביא את דברי הזקנות האומרות שאינם מרגישות מגיע למסקנה שיש להתיחס לזה כספק. בסיום הוא מתיר בגלל שרואה ליחות לבנות ולדעתו יש לתלות זאת שלא בא כלל מהמקור.

גם הקנה בושם מסיק שאם כן יש לחשוש תמיד לספק הרגשה וז"ל: "לכאורה על פי זה יש לדון דנימא כן גם בכתמים פחות מכגריס שבזמנינו, יש בזה ספק שמא הרגישה ואינה יודעת מכך משום תולשת הגוף, ונמצא שיש על הכתם ספק דאורייתא ולא תצטרך שיעור כגריס".

לעומתם בספר חוט השני {קרליץ} ס' קפ"ג סובר לגבי נשותינו שאינן מרגישות, שיש לחשוש להרגשה רק בראייה שהיא כראיית וסת. אולם בכתם וכדומה אין לחשוש שהיתה הרגשה. לפי דבריו הנ"מ לכך לגבי וסתות, אם רואה כתם סמוך לוסת, יש לחשוש לו לענין וסתות. כמו כן נ"מ לכתם על בגד צבעוני, אם מוצאת סמוך לוסת כתם שניתן לראותו כתחילת הוסת יש לטמא אפילו בצבעוני.

ו. דעה ג: המציאות השתנתה, בימינו הנשים אינן מרגישות

לעומת רוב האחרונים שחלק מהם הובאו לעיל, הסוברים שנשים גם בימינו בעצם מרגישות, מצאתי כמה בודדים שהתיחסו למצב כפי שהוא, דהיינו מה הדין של נשים שבאמת אינן מרגישות כלל. {יתכן שהמחלוקת נעוצה בשאלה האם וסת הגוף נחשב לוסת}.

בספר קובץ תשובות של ה"ר י"ש אלישיב שליט"א ס' פד משמע בתחילת דבריו כנ"ל שיש לנשים הרגשה אולם לאחר מכן, מסיק שוסת הגוף אינו נחשב הרגשה וא"כ אין כאן הרגשה.

בשו"ת דברי יציב ס' פה מתיחס למצב שנשים אינם מרגישות וכפי שנבאר להלן, כמו כן בספר מנחת פרי בס' קפ"ג. ובספר מנחת אשר הל' נידה ס' א {כולם ספרים חדשים}.

מה ההשלכות הלכתיות של חוסר ההרגשה לפי שיטה זו?

אם נאמר שנשים היום אינן מרגישות, היה מקום לומר שיש כאן קולא גדולה, אישה בדרך כלל לא טמאה מדאורייתא שהרי אינה מרגישה. ברם אין הענין פשוט כל כך.

הגמ' שהובאה לעיל הקשתה על שמואל כיצד לומדים מ"בשרה" שצריך הרגשה והרי לומדים מאותו הפסוק בבשרה ולא בשפיר? הגמ' מתרצת תרתי שמע מינה. הראשונים התלבטו כיצד ניתן ללמוד שני דברים שונים מפסוק אחד. בח' הר"ן מביא דעה שמדובר על דין אחד שהוא דין הרגשה והפטור בשפיר וחתיכה ג"כ נובע מכך שלא הרגישה, הרשב"א בח' מביא את דברי ר' יונה הדוחה תירוץ זה וסובר שניתן ללמוד מאותו מקור שני לימודים מכיון ששניהם שקולים.

האחרונים התלבטו בדברי ר' יונה כיצד ניתן ללמוד שני דינים שונים מאותו המקור ולכן חיפשו מכנה משותף לשני הדינים. הפרדס רימונים בפתיחה דף יא מסביר שלחולקים על הר"ן ראייה ללא הרגשה אינה מטמאת, בגלל שאין זו דרך ראייה, לדבריו הפטור של חתיכה והפטור של הרגשה נובעים שניהם מאותו העיקרון, שראיה מטמאת רק בדרך ראייה ולכן ניתן ללמוד את שני הדינים ממקור אחד. הצורך בדרך ראייה מפורש גם בדברי הר"ש בסוגיית שפופרת בדף כ, ב, וגם נפסק להלכה בס' קפ"ח. א"כ הר"ש אינו מתיחס שם לדין הרגשה אלא לראיה שאינה כדרכה מסיבות שונות כגון שנפל המקור.

לכאורה לפי דברי הפרדס רימונים שדין הרגשה תלוי בדרך ראייה, אם נגיע למסקנה שדרך ראייה השתנתה והיום נשים בדרך כלל אינן מרגישות, נצטרך לשאול האם עדיין זקוקים להרגשה כדי לטמא מדאורייתא או גם ללא הרגשה כלל מכיון שזו דרך הראיה טמאה אפילו ללא הרגשה. ניתן לטעון נגד זה שהמושג "דרך" אינו עומד לשינוי אלא חכמים קבעו מה נחשב לדרך וקביעתם היא לדורות, ולכן גם למ"ד שהצורך בהרגשה הוא בגלל דרך ראייה, אין אפשרות לטמא ללא הרגשה.

הרב אלישיב שליט"א אכן סובר שאישה שאין דרכה להרגיש, לא שייך אצלה הפטור של הרגשה.

וז"ל בקובץ תשובות ס' פד "ועל כרחך דאין הטומאה תלויה בהרגשה אלא להיפך, אם לא הרגישה כדרכה, זה סיבה דהיא טהורה" כלומר אישה שאין דרכה להרגיש טמאה מדאורייתא גם ללא הרגשה, מאחר שאין כאן ריעותא בכך שלא הרגישה שהרי זו דרכה שלא להרגיש, ואין ההרגשה תנאי עקרוני בטומאה. הוא מביא את דברי הצ"פ לגבי קטנה וז"ל "רק אם אינה מרגשת אז הוי רעותא אבל אם לא שייכא בהרגשה לא איכפת לך" ולפי זה מסיק הרב אלישיב בתשובה שם "א"כ באישה השמה תחבושת על אותו מקום לספוג את ההפרשות ומצאה דם מכיון שברור שהדם יצא מגופה, ומכיון שכיום אין רעותא בגלל חסרון הרגשה שהרי לפי דברי נשי זמנינו אינן מרגישות כלל, יש לדון שאין במקרה הזה הקולא של כתמים".

בשו"ת דברי יציב ס' פה מציע דרך ביניים לגבי נשים שאינן מרגישות; כאשר רואה כמות גדולה של דם או בזמן וסתה נגדיר זאת כדאורייתא אפי' ללא הרגשה שהרי היתה אמורה להרגיש. אולם כאשר רואה כתם או טיפת דם שאין רגילות להרגיש בזה, יש להקל. ויש לדון בדבריו ואכמ"ל.

ז. סיכום והשלכות הלכתיות

ראינו ג' שיטות בהתיחסות לעובדה שנשים בימינו אינן מרגישות. לפי השיטה הראשונה, מדובר בטעות ובעצם נשים מרגישות, לפיכך אין צורך בהתיחסות מיוחדת לנושא, צריך פשוט ללמד את הנשים מהי הרגשה. חלק מפוסקים אלו סבורים שגם וסת הגוף מוגדרת כהרגשה, וא"כ לשיטתם בכתם או בקינוח שבא לאחר שהתחילה להרגיש הרגשת וסת הגוף מטמא מדאורייתא. לדבריהם שכל אשה צריכה להרגיש, סביר לכאורה לומר לגבי אותן נשים שאעפ"כ טוענות שאינן מרגישות, שקיים חשש של ארגשה ולאן אדעתא, וא"כ בכל מקרה של ודאי מגופה יש ספק דאורייתא. מ"מ דבר זה לא מפורש שם.

השיטה השנייה סוברת שיש כאן הרגשה, וחולשת החושים מונעת מהנשים את המודעות להרגשה.

והשיטה השלישית סבורה כנראה שהסיבה לתוסר ההרגשה אינה חשובה, עלינו להתיחס למציאות כפי שהיא שנשים אינן מרגישות.

גם הרב אלישיב וגם הקנה בושם המייצגים את שתי השיטות האחרונות מגיעים לאותה למסקנה שבימינו יש לחשוש לדאורייתא גם כשלא הרגישה. לפי השיטה הראשונה זה מספק שמא הרגישה, ולפי השיטה השנייה זה מדין

ודאי מכיון שאין צורך בהרגשה. ברם שניהם מדגישים שכל זה בראיה שודאי מגופה אולם כאשר יש ספק שמא הדם בא מעלמא הרי זה כתם. דבר זה נסמך על הנאמר לעיל בדעת רבי עקיבא, שיש חידוש מיוחד בנידה שטמאה מדאורייתא רק בודאי מגופה, ופטור זה אינו תלוי בחוסר הרגשה.

דברי הקובץ תשובות והקנה בושם שיש לחשוש לדאורייתא בכל ראייה שודאי מגופה מצטרפים לדברי התוס' ר"ד, מהר"ח או"ז, סד"ט ועוד שהובאו לעיל, הסוברים שמעיקר הדין בודאי מגופה אין צורך כלל בהרגשה, ותפקיד ההרגשה רק לברר שהדם מגופה. גם לשיטה הראשונה כאמור אישה שאינה מרגישה בדרך כלל צריכה לחשוש לארגשא ולא אדעתא.

עמדה זו שבודאי מגופה יש לראות כל כתם כמטמא מדאורייתא {כודאי או כספק}, צריכה להילקח בחשבון בבואינו לדון בשאלות של קינוח, או פדים {אליהם התיחס הגריש"א בפירוש כמצוטט לעיל} ושאר מקרים. לאור הנ"ל בכל כתם עלינו לברר תחילה האם הוא ודאי מגופה, גם אם מצאה בבגד צבעוני וכדומה. ספק זה בענין ההתיחסות לחוסר ההרגשה בקינוח ובפדים, נוסף לשאר השאלות העולות במקרים אלו, האם קינוח נחשב כבדיקה, או ככתם. אם נדון ככתם האם ככתם שעל בשרה או על הנייר, האם חוששים להרגשת מי רגלים וכו'. ואכמ"ל.

כאמור לעיל מטרת המאמר אינה לפסוק הלכה, אלא לרכז חלק מהדברים שנאמרו על ידי פוסקי הדור בהתיחסות לעובדה שרוב הנשים טוענות, שאינן מרגישות את ההרגשות המוזכרות בפת"ש ס' קפ"ג.

אציין שיש לדברים אלו משנה תוקף, בקשר לנשים הסובלות מדימומים כתוצאה מגלולות, או מבעיות ביוץ וכדומה. במקרים אלו אנו מעריכים ולפעמים גם יודעים בודאות שהדם בא מהמקור, ולכן לאור האמור לעיל, גם אם לא נאמץ לחלוטין דעות אלו שבודאי טמאה מדאורייתא, הרי יש כאן לפחות ספק כרת מדאורייתא. ניתן להוסיף לכך את הרבים הסוברים שאפי' אם אין חשש דאורייתא, חכמים החמירו יותר במקום שהדם בודאי מגופה. לאור זאת לכאורה אין אפשרות להקל על נשים אלו, על ידי לבישת צבעונים וכדומה ומחובתן לחפש פתרונות רפואיים, וה"עב"א.